

**Priit Võigemast
Laura Kalle
trupp**

Suur veeuputus

Tallinna Linnateater
Lai 23, Tallinn 10133
linnateater.ee

facebook.com/linnateater

instagram.com/linnateater

Kavalehe koostasid: Helen Kask,
Priit Võigemast ja Laura Kalle

Kirjatüübid: Gt Sectra, Gt Federal

Paber: Pergraphica Natural Rough 100 g/m²
IGEPA Libra Vitalis AS

Lavastaja	Priit Võigemast
Kunstnik	Kairi Mändla
Dramaturg	Laura Kalle (Ugala)
Helikujundaja	Veiko Tubin
Valguskunstnik	Emil Kallas

Etenduse juht	Kristiina Jalasto
---------------	--------------------------

Esietendus 29. aprillil 2023
Salme Kultuurikeskuse suurel laval

Osades:

Maiken Pius
Elisabet Reinsalu
Jan Ehrenberg
Indrek Ojari
Priit Pius
Andres Raag

ARTHUR EVANS JA MINOSE KULTUURI TAASAVASTAMINE

Katkend Peter Watsoni teosest „Kohutav ilu. 20. sajandi intellektuaalne ajalugu“ (2001; eesti keeles Varrak, 2004), inglise keelest tõlkinud Triinu Pakk-Allmann

1900. aasta märtsi esimesel nädalal, kõige hullemal tormi ajal, mida keegi elavatest mäletas, astus Candias (praeguses Iraklionis) Kreeta põhjakaldal maale Arthur Evans.* Neljakümne üheksa aastane Evans oli vastuoluline mees, „toretsev ja veidralt tagasihoidlik, väärikas ja armsalt naeruväärne ... Ta võis olla fantastiliselt lahke ja sügavalt ükskõikne teiste inimeste suhtes. ... Ta oli alati ustav oma sõpradele, aga ei jätnud mõne armastatud inimese pärast kunagi tegemata midagi, mille oli võtnud endale südameasjaks.“** Kuusteist aastat oli Evans olnud Ashmole'i muuseumi varahoidjaks Oxfordis, kuid sellegipoolest ei suutnud ta silmapaistvuselt veel võistelda oma isaga. Sir John Evans

* Joan Evans, *Time and Chance: The Story of Arthur Evans and His Forebears*. London: Longmans, 1943, lk. 329.

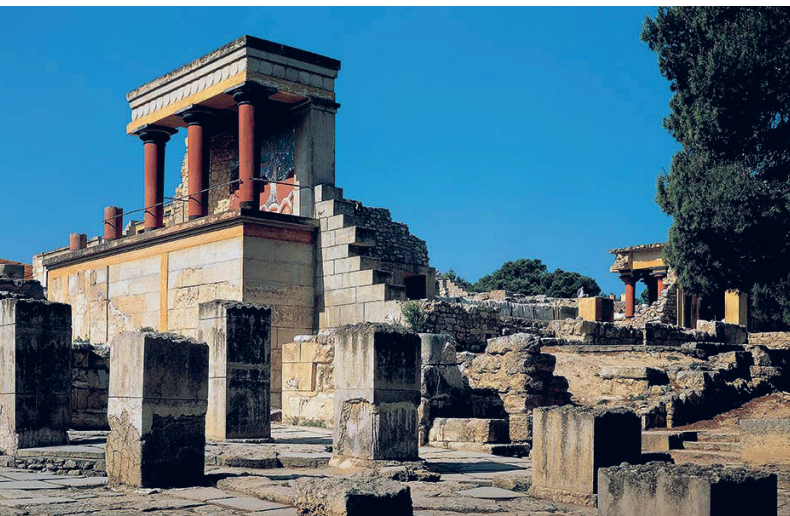
** *Ibid.*, lk. 350-351.

Arthur Evans

oli tõenäoliselt oma aja suurim briti antikvaar, kivist pihukirveste ja Rooma-eelsete müntide asjatundja.

1900. aasta paiku hakkas Kreeta saama arheoloogide eelistatuimaks sihtmärgiks, kui neil ainult õnnestus hankida luba seal kaevata. Saar hakkas äratama huvi saksa miljonär-kaupmehe, arheologia uurimise nimel oma naise ja lapsed hüljanud Heinrich Schliemanni (1822–1890)

uuringute tagajärjel. Laskmata end häirida professionaalsete arheoloogide keerulistest reservatsioonidest, sundis Schliemann oma kadedaid kolleege hindama klassikalist maailma täiesti uue pilguga, kui tema avastused olid näidanud, et paljud niinimetatud müüdid – nagu Homeroose „Ilias“ ja „Odüsseia“ – tuginevad tegelikult faktidele. 1870. aastal alustas ta väljakaevamisi Mükenees ja Troojas, kus toimub nii suur osa Homeroose sündmustest, ja tema leiud muutsid kogu akadeemilist teadmist. Trooja asupaigas eristas ta üheksa järjestikust linna, millest teine

tema järelduse kohaselt pidi olema see, mida kirjeldatakse „Iliases“.

Schliemanni avastused muutsid meie arusaama klassikalisest Kreekast, ent nad tõstasid peaaegu sama palju küsimusi kui vastasid, sealhulgas küsimuse, kus oli esmalt tekkinud see särav helleenide-eelne tsivilisatsioon, mida mainitakse nii „Iliases“ kui „Odüsseias“. Väljakaevamised kõikjal Vahemere idaosas kinnitasid, et säärane tsivilisatsioon oli tõepoolest kunagi eksisteerinud, ja klassikaliste autorite töid üle vaadates leidsid õpetlased, et nii Homeros, Hesiodos, Thukydidēs, Herodotos kui Strabon on maininud „suurt seadustandjat“ kuningas Minost, kes oli vabastanud Egeuse mere piraatidest ning keda eranditult kõik nimetasid Zeusi pojaks. Ja Zeus oli – jällegi antiikaja tekstide järgi – eeldatavasti sündinud ühes koopas Kreeta saarel.** Niisugune oli taust, kui üks Kreeta talupoeg 1880. aastate algupoolel juhtus Candiast sisemaa poole jäävas Knossoses, Mükeneest 250 miili kaugusel üle avamere, leidma mõned suured säilitusnõud ja mükeneepärase keraamika kilde. Klassikalisel

* Richard Stoneman, *Land of Lost Gods: The Search for Classical Greece*. London: Hutchinson, 1987, lk. 268 jj.

** Donald Mackenzie, *Crete and Pre-Hellenic: Myths and Legends*. London: Senate, 1995, lk. 153.

ajastul oli 250 miili väga pikk tee – milline võis küll olla seos nende kahe paiga vahel? Schlie-
mann külastas kohta ise, kuid ei suutnud saa-
vutada õigust väljakaevamiste korraldamiseks.
Siis sattus Arthur Evans 1883. aastal Ateenas
Kingakäigus muinsustega kauplejate kandiku-
tel sorides väikestele kolme- ja neljatahulistele
kividele, millesse olid uuristatud augud ja gra-
veeritud sümbolid. Ta oli veendunud, et sümbol-
id kuuluvad mingisse hieroglüüfide süsteemi,
kuid mitte säärasesse, mis olnuks äratuntavalt
Egiptuse päritolu. Kui ta müüjatelt selle kohta
järele päris, vastasid nood, et kivid pärinevad
Kreetalt.* Evans oli juba kaalunud võimalust, et
Kreeta võis olla vahepeatuseks kultuuri levikul
Egiptusest Euroopasse ja kui see nii oli, siis võis
saarel päris usutavalt olla eksisteerinud ka oma
kiri, mis arenguastmelt paiknenuks Aafrika ja
Euroopa kirjasüsteemide vahel (selleks ajaks
olid evolutsionistlikud ideed jõudnud kõik-
jale). Ta võttis kindlalt nõuks minna Kreetale.
Hoolimata oma tõsisest lühinägelikkusest ja
kalduvusest kannatada ägedate merehaiguse-
hoogude all, oli Evans entusiastlik rändur.**
Esmakordselt asetaski ta jala Kreeta pinnale 1894.
aasta märtsis ja külastas Knossost. Parajasti sel

* Evans, *op. cit.*, lk. 309.

** *Ibid.*, lk. 309-318.

ajal tähendasid poliitilised pahandused Osmani
impeeriumiga, et saar oli väljakaevamiste teos-
tamiseks liiga ohtlik. Sellegipoolest, veendu-
nud, et sealt on oodata tähtsaid avastusi ning
ilmutades algatusvõimet, mis oleks tänapäeval
võimatu, ostis Evans ära osa Knossose territo-
oriumist, kus ta oli märganud mõningaid kips-
plokke, millele oli uuristatud senitundmatuid
kirjamärke. Koos märkidega, mida ta oli näinud
Ateena Kingakäigu kivil, paistis see äärmiselt
paljutõotav.*

Evans tahtis ära osta terve maatüki, kuid ei
saanud seda teha enne aastat 1900, mil Türgi
võim oli muutunud üsna stabiilseks. Otsekohe
alustas ta ulatuslikku väljakaevamist. Pärast
jõudnud, asus ta elama ostetud maatüki lähe-
dale „raamas“ türki majja ning palkas esialgsete
kaevamistöõde teostamiseks kolmkümmend
kohalikku, kellele hiljem lisandus veel viis-
kümmend. Nad alustasid 23. märtsil ja tegid
kõigi üllatuseks otsekohe tähtsa leiu.** Juba teisel
päeval kaevasid nad välja muistse maja vare-
med, milles oli säilinud freskode fragmente –
teisisõnu, mitte lihtsalt maja, vaid maja, mis oli
kuulunud mingisse tsivilisatsiooni. Teisi leide

* Mackenzie, *op. cit.*, lk 116. Evans, *op. cit.*, lk. 318-327.

** Evans, *op. cit.*, lk. 329-330.

järgnes süle ja seljaga ning 27. märtsiks, neli päeva pärast kaevamiste algust, oli Evans juba taibanud Knossose kõige tähtsamat eripära, mis kandis tema kuulsuse üle arheoloogia kitsaste piiride: sealsetes leidudes ei olnud midagi kreekalikku ega roomalikku. Asulakoht oli märksa varasem. Kaevamiste esimese nädala jooksul tõi Evans päevavalgele rohkem dramaatilist materjali, kui enamik arheolooge võib loota tervest elutööst: teid, paleesid, tosinate kaupa freskosid, inimsäilmeid – üks surnukeha kandis ikka veel erksavärvilist tuunikat. Ta leidis keerulisi kanalisatsioonisüsteeme, vannitube, veinikeldreid, sadade kaupa potte ning fantastilise keeruka plaaniga kuningliku residentsi, mis kõigi märkide põhjal oli maani maha põlenud. Samuti leidis ta tuhandeid savitahvleid, millel paistis „midagi kursiivkirja taolist“.* Need märgid said kuulsaks kui legendaarsed lineaarkirjad A ja B, millest esimest ei ole veel tänini desifreeritud. Ent kõige pilkupüüdvamad leiud olid paleekoridoride ja eluruumide krohvitud seinu kaunistavad freskod. Need imelised pildid iidsest elust kujutasid elavalt õilsate nägude ja graatsilise kehaga mehi ja naisi, kelle riietus oli täiesti ainulaadne. Nagu Evans kiiresti mõistis, olid need inimesed – varajaste piibellike vaaraode

* *Ibid.*, lk. 331.

kaasaegsed, kes elasid 2500 kuni 1500 aastat eKr. – täpselt sama tsiviliseeritud või isegi tsiviliseeritumad kui vaaraod ise; õieti jätsid nad varju kuningas Saalomoni enda juba sadu aastaid enne seda, kui viimase hiilgus Iisraeli laste seas legendaarseks muutus.*

Daamid sinises – fresko Knossose palees

Tegelikult oli Evans avastanud terve tsivilisatsiooni, mis varem oli olnud täiesti tundmatu ning mis võis taotleda au olla esimeste tsiviliseeritud eurooplaste loomingu. Avastatud tsivilisatsiooni nimetas ta minoiliseks, seda nii

* Mackenzie, *op. cit.*, lk. 118.

Härjast üle hüppamist kujutav fresko Knossosse palee idaseinas

klassikaliste autorite paljude viidete kui ka asjaolu tõttu, et kuigi need pronksiaja kreetalased olid ilmselt kummardanud paljusid loomi, paistis valitseval kohal nende seas olevat sõnnikultus, Minotaurose kummardamine. Freskode seas avastas Evans palju stseene sõnnidega – sõnnide kummardamist, sõnnide kasutamist sportmängudel ning, mis kõige märkimisväärsem, tohutu suure krohvist sõnnireljeefi Knossose palee ühe tähtsama ruumi seinal.

Kui Evansi avastuste tähtsus hakkas ükskord pärale jõudma, taipasid tema kolleegid, et Knossos oli tõesti Homerose „Odüsseia“ ühe osa tegevuspaik ning et seal astub kaldale Odysseus ise. Knossose igakülgsele väljakaevamisele pühendas Evans enam kui veerand sajandit. Ta järeldas, mõnevõrra vastuolus oma esialgse arvamusga, et minoilased olid kujunenud umbes 2000 aastat eKr sisserännanud Anatolia immigranptide segunemise tagajärjel kohaliku neoliitilise rahvastikuga. Kuigi see rahvas ehitas linnu, mille keskuseks olid keerulise plaaniga paleed (Knossose palee oli nii tohutu ja nii keerukas, et praegu peetakse seda „Odüsseia“ Labürindiks), avastas Evans ka, et suured linnamajad ei olnud reserveeritud üksnes kuninglikule soole, vaid neis elasid teisedki kodanikud. Paljude õpet-

laste silmis märgistas see kinnisvara, kunsti ja muidu jõukuse levik Minose kultuuri kui Lääne tsivilisatsiooni sünnihetke, kui „emakultuuri“, millest hiljem arenes välja Kreeka ja Rooma klassikaline maailm.*

* Evans, *op. cit.*, lk. 331 jj. Mackenzie, *op. cit.*, lk 187-190.

KNOSSOSE SÖNNI- SARVED: MÄRGI MÖTE

Linnar Priimägi, kunstiajaloo magister,
SL Õhtuleht, 2001

Autori loal lühendatult

„Knossose sõnnisarved“ pole tähelepanuväär-
sed mitte tuntuse, vaid tähtsuse pärast. Neid tea-
takse, aga neist ei räägita eriti. Selles asi ongi –
väga vähe saab rääkida! Aga just neist me räägi-
megi – nende tähtsuse pärast.

Kreeta on mäeseljandik keset Vahemerd. Saare
põhjaservas paiknes kunagine pealinn Knos-
sos. Selle südameks olnud hiigelpalee keskel oli
suur põhja-lõunasuunaline siseõu. Tolle peaõue
lõunaküljel laorumide kohal müüriserval kõr-
guvadki inimkõrgused stiliseeritud sõnnisar-
ved. [– – –]

Tegemist on omalaadse „ürgmodernismiga“: see
minimalistlikult lihtne grafeem võiks esindada
XX sajandi modernistlikku skulptuuri, on aga
ometi üle kolme tuhande aasta vana ja kuulub
müütilise Kreeta kuninga Minose järgi „mino-
liseks“ kutsutavasse egeuse kultuuri, mille
kohta saame teha vaid oletusi.

Tuhandeaastane rahuriik

3000. aastast e.m.a. arvatakse Egiptuse riigi
ning üldse vana-aja ajalugu. Kreeta ajalugu algas
samal ajal, kuid kreeta kultuuri õitseng saabus
tuhat aastat hiljem, 2000. aasta paiku e.m.a. ja
kestis tuhat aastat. See tuhandeaastane rahuriik
(Kreeta ei sõdinud ega ehitanud mingeid kaitse-
rajatisi) on endast jätnud väga vähe, kuid ülimalt
imelisi jälgi.

Kuni XIX sajandini e.m.a. kirjutati kreeta keelt
hieroglüüfidega, mida veel ainsana säilitab XVI
sajandi algusest e.m.a pärinev Phaistose ketas.
Ilmselt kasutasid preestrid hieroglüüfkirja usu-
liste tekstide tarbeks. Need on loetamatud, sest
me ei tunne keelt, milles need on kirjutatud.*

Hieroglüüfikirjast tekkis XIX sajandil e.m.a.
nn. lineaarkiri A. Kreeta varemeist on leitud
paarsada savitahvlikest selle märkidega. Keele
tundmatuse tõttu jäävad loetamatuks needki;
ainult oletatakse, et need talletavad maja-
pidamisandmeid.

* Kui Phaistose kettal on tegemist usulise tekstiga, ei oska me
neid sõnu ette kujutada, sest religioosne poeetiline sõnavara
näiteks jakuudi šamaanil folkloori hoidjana on kolm korda
suurem kui igapäevasuhtluses tarvitata. – Vt. Mircea Eliade:
Mify, snovidenija, misterii. S. l. 1996, s. 84.

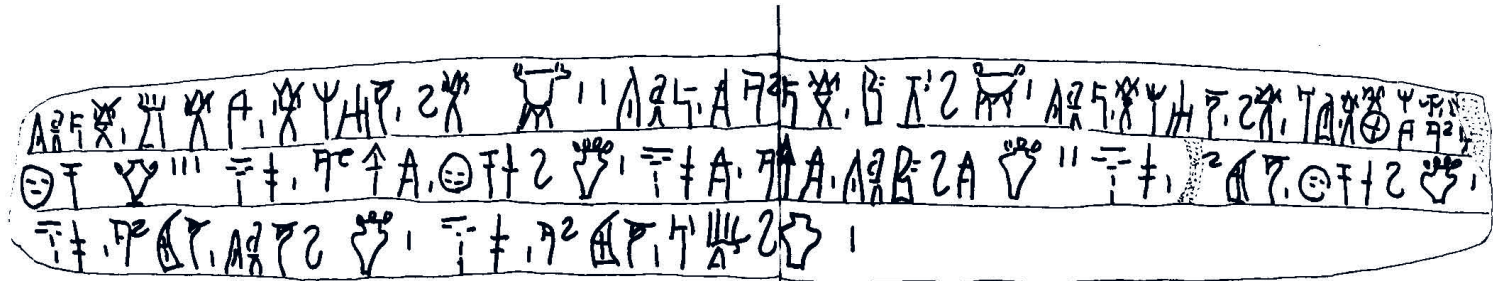
Phaistose ketas

Muistsest kreea keelest ei tea me suurt midagi muud, kui et sellest on säilinud kohanimedid, kus esinevad ühendid -ss- ja -nt(h)-: Knossos, Tylissos, Korinthos, Labyrinthos. Teatakse vaid mõned üldnimelised sõna. Näiteks kreeka *thalassa*, „meri“, pärineb tollest tundmatust keelest. Ka meie kasutame unustatud kreea keelt, kui ütleme roos või liilia. Ka XII sajandist kasutatud Prantsuse kuningate sümbol-liilia (*fleur de lis*) stiliseeritud vorm pärineb Kreea maalingult.

Phaistose linnast leitud savitahvel minoilise kultuuri silpkirja ehk lineaarkirjaga A, mida ei osata tänase päevani lugeda

Umbes 1450. aastal eKr tegi Thera (Santorini) vulkaani purse lõpu „teiste paleede“ kultuurile [ühe dateeringusüsteemi järgi jagatakse Minose kultuur nelja ajajärku: eelpaleeline, algpaleeline, uuspaleeline ja paleedejärgne, vulkaanipurse lõpetas uuspaleelise ajajärgu]. Üksnes Knossos ehitati üles uute ahaialasest valitsejate tarbeks. Nemad kirjutasid oma väga algelist kreeka keelt savitahvlitele lineaarkirjas B (mis levis ka mandri-Kreekasse ja 1952 dešifreeriti). Nende ajast pärineb Knossose troonisaal ning säili-

Pylose linnast leitud savitahvel, millel on lineaarkirjast A arenenud silpkiri – lineaarkiri B

nud freskode enamik. Puitu imiteeriv kivitool Knossose palee troonisaalis on Euroopa vanim säilinud valitsejatron.

Pärast lõplikku hävingut umbes 1380. aastal jäeti paleed maha ning uued peremehed ahhaialased rajasid uut tüüpi ehitised – mitte enam labürintsüsteemis, vaid ranges mükeene stiilis. Küll säilis kreeka kultuuripõhi, aga pealisehitis kuulus juba arhailisse kreeka kultuuri. Nõude mustrid muutusid mehaaniliselt ornamentaalseks, kujutised freskodel kaotasid endise sundimatus, jäikus ilmus ka savikujudesse. Usk ja matused hauakoopasse jäid samaks, kuni 1100. aasta paiku saabusid uued rahvad, kes tõid kaasa põletusmatuse, raudriistad, uue rõivastusstiili (sõled!) ja geomeetrilised kaunistused. Sellega kreeka kultuur lõppes. Jätkus kreeka kultuur.

Knossose palee troonisaal ja valitsejatron, 15. sajand eKr

Kreea ja kreeka kultuuril on piltlikult öeldes sama palju ühist nagu eesti ja läti kultuuril. Kreeka kultuurist teame üsna palju. Kreea kultuur aga koosneb üksikutest jälgedest ning oletustest nende kohta. Üks niisuguste oletuste objekt on ka Knossose sõnnisarved.

Kunsti sünd unustusest

Me mõistame selle skulptuuri tähendust. Tähendus on äratuntav: „sarved“. Aga me ei tea selle skulptuuri mõtet. Me ei mõista, miks see püstitati! Nood sõnnisarved tunduvad meile puhta (abstraktse) kunstina, sest me ei oska öelda, milleks nad olid. Aegade hämarusse on kadunud nende funktsioon. See on paradoksaalne kunstiteaduslik tõde: kunsti loob unustus ja teadmatus. Olev Subbi on öelnud: „Kunsti sünni põhjus saab olla ainult kunstialane.“ – Niipea kui meile on selgunud Knossose sarvede otstarve, lakkavad nad meie silmis olemast kunst ja muutuvad tarbeesemeks. Tarbekunst teeb kunsti millegi muu kui kunsti pärast, valmistades näiteks usutarbeid, kultusesemeid.

Kindlasti oligi Knossose sarvedel kultuslik otstarve. Aga Kreea usundist terviklikku ettekujutust veel pole. Pelgalt märgitakse, et muistised kreetalased austasid imelikke asju: sõnni, kaksikkirvest, madusid, liblikat, labürinti jms. Aga kuidas need kultusobjektid omavahel kokku käisid, seda seletada pole osatud. Mõnikord on tõlgendused naeruväärselt abitud.

Osutatud on kaksikkirve ja sõnnisarvede sarnasusele – aga ka sellele, et kaksikkirves meenutab

liblikat, mida samuti Kreeta paleede freskodel näha võib.

Muidugi ei anna väliskuju sarnasuse nendin-
gud mitte midagi. Kultusesemeid liidab üksnes
nende funktsioon. Vildakaid tõlgendusi on
pakutud siingi. Kaksikkirves sümboliseerivat
välku, sest „puude langetamise tööriistana oli
kirvel välguga võrreldavaid omadusi“!

Usundlik tarbekunst

Kreeta sõnnisarvede üllatavalt moodne sti-
lisatsioon kanoniseerus – seda kujundit, seda
grafeemi leidub samasugusel kujul kõikjal, kuhu
küündis Kreeta minoiline kultuur – Küprosel jt.
Egeuse mere saartel.

Minoilise kultuuri üks tähtsamaid mälestus-
märke väljaspool Kreetat on väljakaevatud
Akrotiri linn vulkaanilisel Thera (Santorini)
saarel, mis 1450. aasta paiku e.m.a. purskama
hakkas ja mille tekitatud hävitav hiigellaine
pühkis ka üle Kreeta ja Knossose, purustades
linnad ja paleed.

* Günther Kehnscherper: Kreeta, Mükenee, Santorin. Tallinn
1989, lk. 65.

Paistab et üht Akrotiri hooneid kasutati
tütarlaste initsiatsiooniks. Sealse fresko-
seina ülareas näeme istuvat jumalannat,
kellele ahv ulatab tütarlaste korjatud lilled.
Kõrvalfreskol näeme tütarlapsi krookusi
korjamas. Alumises reas keskel istub täis-
kasvanud neiu, jalg verine. Kõrvalfreskol
kujutatakse aga „pühitsussarvi“, millelt til-
gub süütuse

kaotust ja
sünnitust
sümbolisee-
rivat (ohvri-
sõnni?) verd.

Akrotiri
poksijaid
kujutav fresko,
Akrotiri linn
Santorini
saarel

Maaema kultus

Sõnnisarvi kandsid diadeemina Kreeta preestritarid.

Selle kadunud kultuuri usundi kesksed mõisted näivad oluvat „naine“, „viljakus“ ja „maa“. Tege- mist on niisiis Maaema kultusega, mis on üks vanimaid religiooni vorme. Ei tohi unustada, et seismiliselt aktiivses piirkonnas, kus paikneb Kreeta saar, maa inimeste jalge all sõna otseses mõttes „elas“ – selle vihane värin võis purustada inimeste kojad ja teha tühjaks nende töö.

Maaema, keda Egeuse piirkonnas tunti Rhea ja Gaia nime all, toitis ja nuhtles kreetalasi. Kui nad surid, siis pandi nad tagasi Maaema rüppe – Kreetal maeti inimesed hauakambritesse, mis meenusid Maaema üsa. (Põletusmatuse töid saarele alles dooria kreeklasted.)

Samasugusesse konteksti paigutub initsiat- siooniriitus. Juba varapõllumajanduslike rah- vaste komme, et tütarlaps sulgub esimese menstruatsiooni alates kolmeks päevaks üksinda pimedasse hütti ja „sureb“ seal, sarna- neb hauakoopasse matmise kombega.*

Kreetal ei olnud eraldi templeid. Usutalitusi toi-

metati samuti kas koobastes või mäetippudel, kus taas kohtame sõnnisarvede kujundit. Omad kultuseruumid olid paleedes. Knossose palees „üks keldrilaadseid krüpte, mida toestavad piil- larid, on ohvriandide järgi otsustades kasutusel olnud allilmajumaluse austamise kohana“*

Labürint

Kaitseks maavärina eest ehtasid muistsed kreetalased oma hooned kärgjalt: pikkade läbivate seinte ümber liideti üha uusi tube. Meie oleme harjunud arhitektuurselt mõtlema „majakarbist“ ja „tubade paigutusest“, niisiis jagamistehet kasutades. Kreetal aga kasvasid majad liitmistehte sarnaselt, laienedes tuba toa haaval servast. See tõi juba III aastatuhandel kaasa ruumiskeemi, mida nimetatakse labürint- süsteemiks: koridorid nende äärde kobardunud tubadega, millel pole välisseinu ja järelikult ka aknaid.

Labürintsüsteemis majad kasvasid vajadust mööda, valgudes laiali mööda maastikku ja võttes maastiku kuju. Mitmekorruseline Knos- sose palee, suurim labürintsüsteemis ehitis,

* Günther Kehnscherper: Kreeta, Mükene, Santorin. Tallinn (Valgus) 1989, lk. 40.

* Mircea Eliade, viidatud teos, lk. 48.

annab aimu, mida võib inimene tunda labüridis ekseldes: koridorid kulgevad kord üles, kord alla, raske on meeles pidada, millisel tasandil paiknetakse; käigud teevad järske pöördeid, ootamatult avanevad sissepääsud ummiktubadesse... Sellises ehitises on võimatu orienteeruda, kui pole üldist ettekujutust tema põhiplaanist, kaarti. Nõnda avataksegi, et kuningas Minose müütiline labürint polnud mitte midagi muud kui tema Knossose palee.

Mitmekorruselised akendeta majad olid pimedad (läbi mitme korruse rajati nn. valguskaeve) ja meenutasid koobastikku või ettearvamatult hargneva maa-aluse jõe kuivanud sängi. Need käigud toovad meelde inglise kirjaniku John Miltoni read „Kaotatud paradiisist“ (1667): *Lethe, the river of oblivion, rolls / Her watery labyrinth...* („Lethe, unustuse jõgi, veeretab oma vete labürinti...“).

Väide, et labürint kujutab endast taevakaarti, on ilmselt vale. Labürint on pigem maapõu. Labürint oli Maaema rüpp.

* <http://members.tripod.co.uk/ISIAKOS/cretandance/cretandance.htm>

Minotauros

Labürint pole aga mitte üksnes teatav ehituskeem, joonis, mida kohtame näiteks vanadel Kreeta müntidel, vaid ka religioosne kujutelm. Muistsete kreetalaste usund seostas labürinti sõnniga. Kreeklased on meile talletanud müüdi Minotaurosest. Hellenistlik kirjanik Apollodoros (180–120 eKr) jutustab sellest oma teoses „Raamatukogu“ järgmist.

Minos, kes tahtis saada Kreeta valitsejaks, palus merejumalalt ohverdamiseks sõnni. Poseidon saatiski talle ühe ilusa looma ja Minos valiti kuningaks. Merejumala kingituse jättis aga Minos endale ning ohverdas hoopis teise lojuse. Vihane Poseidon pani Minose abikaasa Pasiphae loomasse armuma. Naise ja sõnni ühendusest sündis Asterios, keda hakati kutsuma Minotauroseks. Tal oli sõnni pea, aga inimese keha. Oraaklite nõuandel pani Minos ta labürinti kinni.

Kui merel ülevõimu saavutanud Minos ei suutnud Ateenat vallutada, palus ta Zeusilt toetust ning too läkitas linnale näljahäda ja katku. Kaebusele vastas oraakel, et ateenlased peavad andma Minosele, mida ta nõuab. Too tahtis seitset relvitut noormeest ja seitset neidu igal aastal

Minotaurosele söödaks. Ühel aastal sokutas end nende sekka Theseus, kes labürindis Minotaurose tappis ja vabastas seeläbi Ateena kreetlaste ülemvõimu alt.

Selle sündmuse tähistuseks tantsiti Ateenas Kreetalt pärit labürinttantsu.

Selle müüdi moodsa peenpsühholoogilise ümberjutustuse Minotaurose vaatepunktist annab argentina kirjaniku Jorge Luis Borgese novell „Asterioni maja“.*

Sõnnikultus

Juba iidsetest aegadest on sõnn sümboliseerinud elujõudu, viljakust ja seksuaalset ürgjõudu. Sõnn on tiirasuse võrdkuju. Kreeta viljakuskultuses etendas sõnn seepärast silmapaistvat osa. Säilinud on tähelepanuväärne hulk sõnnikujutisega seinamaale, reljeefe ja kujusid, samuti sõnnipeakujulisi nõusid (*rhyton'eid*), millesse koguti ohvrisõnnide veri.

Nagu säilinud freskode põhjal võib oletada, korraldati Kreetal sõnnimänge, mille traditsioon on tänapäevani säilinud Hispaanias – härja-

võitlusena. Ka mängu (tauromahhia) sisu meenutab härjavõitlust: vihane loom meelitati endale kallale, siis aga haarati tal sarvist ja sooritati salto üle tema selja. Härja taga oli keegi, kes hüppaja kinni püüdis. Sõnnimängudes osalesid nii noormehed kui ka neiud.

Ümber sarviliste altarite tantsiti sõnni auks labürinttantsu. [---]

Kunst kui dokument

Kunstil on peale elamusväärtuse veel ka dokumentaalne väärtus. Mitme rahva kohta teame midagi üksnes nende kunstiteoste põhjal. Nii-sugune on seesama Kreeta minoiline kultuur, säärane on ka Itaalias etruski kultuur – kõik, mida me nende elu- ja mõtteviisi kohta ütelda oskame, kujutab endast nende kunstiteoste interpretatsiooni. Seepärast on kunstiteadus kultuuriloo tähtsaimaid abiteadusi. [---]

* Jorge Luis Borges: Aleph. „Loomingu“ Raamatukogu 1987, nr. 17/18, lk. 39-40.

KATKEND MIKA WALTARI RAAMATUST „SINUHE, EGIPTLANE“

(soome keelest tõlkinud Piret Saluri, Varrak, 2009)

„Sinuhe, egiptlane“ (1945) on Mika Waltari esimene ja kuulsaim ajalooline romaan. Teos on tuntud oma ajaloolise täpsuse poolest käsitletava perioodi elu-olu ja kultuuri kirjeldamisel.

Nüüd pean jutustama Kreetast ja ma tahan jutustada sellest, mida nägin oma silmaga, aga ma ei taha jutustada sellest, mida ma Kreetast ja selle jumalast mõtlen, vaid sulgen oma südame seda jutustades ja jutustan üksnes silmadega nähtust. Seepärast pean ütleva, et ma ei ole midagi nii ilusat ja kummalist kusagil maailmas näinud, kuigi olen kõik tuntud maad läbi rännanud. Nii nagu meri uhub kaldale sädeleva vahu ja vahumullid helgivad kõigis vikerkaarevärvides, niisamuti säras ja hiilgas Kreeta mu silmis nagu vaht. Sest inimese elurõõm ja nauding ei ole kusagil niisama vahetu ja tujukas kui Kreetal ja ükski inimene ei nõustu seal tegema midagi muud kui seda, mis pähe tuleb, nii et nendega

on raske kokku leppida või lubadusi saada, sest igaüks otsustab, nagu tuju on, ühel hetkel üht ja teisel teist. Seepärast nad ka räägivad kõike, mis on ilus ja meeldiv, kui see ka tõsi ei ole, sest sõnade kõla meeldib neile, ja surma nende maal ei tunta ja minu arvates pole sõna surm nende keeles üldse olemas, sest nad varjavad surma, ja kui keegi sureb, siis viiakse lahkunu salaja minema, et see teiste tuju ei rikuks. [- - -]

Ka nende kunst on imeline ja tujukas ja iga kunstnik maalib, nagu ise tahab, ega hooli reeglitest, ja armastades ainult seda, mis on tema silmis ilus. Nende kannud ja vaasid lõõmavad hõõguvates värvides ja nende külgedel ujuvad elavana kõik mere kummalised loomad ja kalad, kasvavad lilled ja lendlevad õhus liblikad, nii et inimene, kes on harjunud reeglipärase kunstiga, muutub rahutuks ja mõtleb nende kunsti vaadates, et ta näeb und.

Nende hooned ei ole suured ja võimsad nagu templid ja paleed teistes maades, vaid nad peavad ehitades silmas mugavust ja luksuslikkust, ehitiste välisest ilmest hoolimata. Nad armastavad õhku ja puhtust ja nende aknad on suured, nii et tubadesse puhub tuul, ja nende majades on arvukalt vannitube, mille selge

veega basseinidesse jookseb, kui kraani keerata, hõbetorudest kuuma ja külma vett. Ka nende käimlatesse jookseb kohinal vesi, puhastades kõik anumad, nii et ma ei ole kusagil kohanud niisugust luksust nagu Kreeta majades. Ja nii ei ole ainult ülikutel ja rikkamatel, vaid kõigil, kes ei ela sadamas, kus elavad võõramaalased ja töölised.

Nende naised kulutavad lõputult aega enda pesemisele ja ihukarvade väljanõppimisele ja oma näo eest hoolitsemisele ja ilustamisele ja värvimisele, nõnda et riietumist alustades ei saa nad iial õigeks ajaks valmis, vaid saavad koosviibimisele, nagu juhtub. [– – –]

Oma juuksed lokivad nad osavalt kõrgeteks soenguteks, kulutades sellele terveid päevi, ja kaunistavad soenguid väikeste, kergete kübaratega, kinnitades need kuldnõeltega juuste külge, nii et kübarad hõljuvad nende pealael nagu lendu tõusvad liblikad. Nende keha on sale ja nõtke ja nende puusad on kitsad nagu poistel, nii et sünnitused on neile rasked ja nad hoiduvad laste saamisest nagu oskavad, ja ei pea häbiks, kui neil lapsi ei olegi või on ainult üks või kaks last.

Mehed kannavad kaunistatud saapaid, mis ula-

tuvad põlvini, kuid muidu on nende puusarõivas lihtne ja nad võtavad end tugevasti, sest on oma peenikeste pihtade ja laiade õlgade üle uhked. Nende pead on väikesed ja kaunid ning ihuliikmed ja randmed peenikesed, ja nagu naised, ei kannata ka mehed oma kehal mingeid ihukarvu. Ainult vähesed kõnelevad võõraid keeli, sest neile meeldib nende omal maal ja nad ei igatse teiste maade järele, mis ei paku neile niisamasugust mugavust ja rõõmu nagu nende ema maa. [– – –]

Neil on ka mängutoose, mis mängivad, kuigi mängijat majas ei ole, ja nad ütlevad, et oskavad muusikat üles kirjutada, nii et nende üleskirjutusi lugedes õpib muusikat mängima, kui sa ka seda varem kuulnud ei ole. [– – –]

Neil ei ole uhkeid templeid ja nad ei hooli eriti jumalatest, vaid piirduvad oma härgade teenimisega. Kuid seda teevad nad seda suurema õhinaga ja ei möödu õieti päevagi, kui sa neid härgade väljaku pealtvaatajate pinkidel ei näe. Arvan siiski, et see ei tule niipalju austusest jumalate vastu kui põnevuse ja lõbu parast, mida tants härgade ees pealtvaatajatele pakub.

[– – –]

Veini joovad nad asjatundlikult, et meelt rõõmustada, ja nende kombed on kaunis vabad, kuid purju ei joo nad ennast kunagi, sest peavad seda labaseks, ja ma ei ole nende koosviibimistel näinud kedagi liigse joomise pärast oksendavat, nagu Egiptuses ja teistel maadel sageli ette tuleb. Küll aga süttivad nad teineteise suhtes sõltumata sellest, kelle mees või naine keegi on, ja lõbutsevad omavahel, kuidas ja millal vaid pähe tuleb. [– – –]

Seda kõike jutustan märgiks, et imestasin palju kordi, enne kui Kreeta kommetega harjusin, kui ma nendega üldse harjuda jõudsin, sest neile on uhkuseasjaks ikka midagi uut ja üllatavat välja mõelda, nii et sa ei tea kunagi ette, mis järgmisel silmapilgul toimub.

Priit Aimla

REEDENE RÕÕM

Sai otsa töönädal just
ja selg oli mul päris must.
Lasin vanni vett, lõin vahule,
panin varbad sisse, jäin rahule.
Ihu riidest lahti kiskusin
ja vulpsti! vanni viskusin.

Reedene rõõm, oo, reedene rõõm!

Sealustus mustus ja kõõm,
pea algas lustus ja rõõm;
minu tusk oli viimseni pühitud,
kogu hing oli helgeks nühitud!
Nagu välk lõi sisse inspiratsioon,
ja ma teadsin: oi, millise laulu nüüd loon!

Reedene rõõm, oo, reedene rõõm!

See laul oli rõõmude laul,
see laul oli päikese laul,
see laul oli õnne ja armastust täis,
oli tulvil kirge, joovastust!
Aga vanniaugul kork tuli pealt
ja mu värss koos veega alla läks sealt!

Mu värss läks vanniveega tükis,
läks torust alla valges vahus.
See laul ei ilmu ialgi trükis.
Mu lembelauluke, puhka rahus,
mu lembelauluke, puhka rahus,
mu lembelauluke, puhka rahus!

Reedene rõõm, oo, reedene rõõm!

Läks roostes torru mu viis
ja maa alt rõskuse viis!
Süsteem, mis õõnsalt mulksuvat näis,
on mu ainsat laulu ääreni täis!
Ja ei maksagi olla heitunud:
ta on alles, mis sest, et peitunud.
Ja kui juhtub toru kord lõhkema,
– tuleb tagasi laul, ei kõhkle ma!

Reedene rõõm, oo, reedene rõõm.

Oo, reedene rõõm.

Töörühm

Lavastusjuht Mart Saar

Dekoratsioonid Pärtel Tall, Roman Kuznetsov, Airi Look, Sven-Tõnis Puskar, Grete Saluste, Urmas Sepp, Rene Vernik

Kostüümid Moonika Lausvee, Jaana Leib, Evi Lidenburg, Airiin Saar, Tiina Uibo, Sirje Kiil

Heli Karl Erik Laas, Aleksandra Koel-Tsupsman, Arbo Maran, Indrek Tiisel, Lauri Urb

Valgus Emil Kallas, Jürgen Jaam, Neeme Jõe, Fredi Karu, Chris Kirsimäe, Margus Sepman

Rekvisiit Terje Kessel-Otsa, Margus Mänd, Liisa Tetsmann, Teele-Liis Tiidor

Grimm Anu Konze, Heldi Aun-Trepp, Enda Karimõisa, Annifrid Muda, Marika Paesalu

Riietajad ja kostüümide hooldajad Külli Pavelson, Anneli Kõrvel, Õne Meronen, Maris Mihašova, Eha Vetevoog

Lava Jaak Kaljurand, Ilmar Aru, Rein Jurna, Jaan Kaljurand, Jarko Rahnel, Jasper Roost, Ando Tammsaar

Teatri peanäitejuht: Uku Uusberg

Teatri direktor: Mihkel Kübar

Tallinna Linnateatri toetajad ja koostööpartnerid

Tallinna Kultuuri- ja Spordiamet

Kultuuriministeerium

Eesti Kultuurkapital

Hooaja peatoetaja Utilitas

Suurtoetajad Espak, Nordecon, Premia Tallinna Külkhoone, Synlab

Toetajad ABC Motors, Advokaadibüroo COBALT, Dr. Hauschka, Euronics, Igepa, LM Keskus OÜ / FOODMOOD, Medicum, MyFitness, Pariisi Vesi, OÜ Pro Beauté, Ühisteenused

Publikut kostitavad Paulig, Fazer Eesti, Marmiton, Reval Kondiiter

Tallinna Linnateater tänab:

Raitwood, Kinoteater, Paul Piik

LEIDA RAMMO LINNATEATRI FOND

Eesti Rahvuskultuuri Fondi juures tegutseva
Leida Rammo Linnateatri fondi eesmärgiks
on toetada Tallinna Linnateatrit ning
tunnustada teatri loomingulist kollektiivi.

**Annetusi Leida Rammo
Linnateatri fondile saab
teha:**

Saaja: Sihtasutus Eesti
Rahvuskultuuri Fond

Pank: EE672200221001101347
SWEDBANK

Selgitus: Annetus Leida Rammo
Linnateatri fondi

